

УДК 378.014(045)

ІЛЬІН В.В.,
д.філос.н., професор
кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ІЛЬІНА А.А.,
д.філос.н., доцент,
завідувач кафедри філософії, політології та українознавства
Київського національного університету технологій та дизайну

«КОРИСНЕ ЗНАННЯ»: ОСВІТА СЬОГОДНІ І ЗАВТРА

Анотація. В статті досліджується проблема сучасної освіти: чому і як вчити сьогодні, в умовах цифрової революції, глобального світу і ствердження системи прагматичних цінностей. Аналізується сутність «корисного» знання та його роль в подальшому поступу цивілізації у співвідношенні з творчим мисленням і розвитком сучасної освіти.

Ключові слова: освіта, знання, мислення, корисне знання, цивілізація, розум.

Ильин В.В., д.филос.н., профессор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Ильина А.А., д.филос.н., доцент, заведующая кафедры философии, политологии и украиноведения Киевского национального университета технологий и дизайна

Аннотация. В статье исследуется проблема современного образования, чему и как учить сегодня в условиях цифровой революции, глобального мира и утверждения системы прагматических ценностей. Анализируется сущность «полезного» знания и его роль в дальнейшем движении цивилизации в соотношении с творческим мышлением и развитием образования.

Ключевые слова: образование, знание, мышление, полезное знание, цивилизация, разум.

Ilin V.V., Doctor of Science (Philosophy), Professor, Chair of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology

Ilina A.A., Doctor of Science (Philosophy), Assistant Professor, Head of the Chair of Philosophy, Political Science and Ukrainian Studies, Kyiv National University of Technologies and Design

“USEFULL KNOWLEDGE”: EDUCATION TODAY AND TOMORROW

Annotation. The article explores the problem of contemporary education: what subjects and methods should be in the core of today's teaching process under the conditions of digital revolution, globalization and consolidation of the system of pragmatic values. The authors analyse the essence of the “useful” knowledge concept and its role in further progress of civilization as correlated with creative thinking and the development of contemporary education.

Key words: education, knowledge, thinking, usefull knowledge, civilization, mentality.

Постановка проблеми. Сто років тому завданням освіти в Україні було навчити людей читати і писати. Через п'ятдесят років обов'язковою була середня освіта, і вся молодь мала можливість отримати професію у вищих, середньо-спеціальних і професійно-технічних навчальних закладах. Сто років тому ніхто не знав, які будуть технології і як вони змінять людину. Сьогодні вчені, озброєні сучасними суперкомп'ютерами, Інтернетом і всесвітньою Мережею, мають доступ до могутніх механізмів, які полегшують швидкий обмін знаннями і наукове співробітництво, вміння і навички. Ми не можемо знати, які технологічні досягнення будуть через сто років і якою буде людина, але знаємо – вона буде освіченою. Але що означає бути «освіченим», особливо «завтра», в яке ми вже входимо?

Аналіз останніх досліджень. Проблема освіти та її кризи знаходить висвітлення як в зарубіжних, так і вітчизняних публікаціях. Серед них особливого значення мають роботи Е. Морена, М. Култаєвої, В. Кременя, В. Співаковського, А. Гальчинського, С.Сіденко та ряд інших. Однак виникає потреба розглянути проблему сучасної освіти в контексті «корисного» знання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні людство живе в «суспільстві знань». «Промислова революція – пише історик Ю.Н. Харарі, – лишила нам у спадщину конвеєрну теорію освіти. У центрі міста є величезний бетонний будинок, розділений на багато ідентичних кімнат, кожна з яких містить ряди парт і стільців. За дзвоником ви йдете до однієї з цих кімнат разом із тридцятьма іншими дітьми, які народилися одного року з вами. Щогодини хтось із дорослих входить і починає говорити. Усім їм за це платить уряд. Один з них розповідає вам про форму Землі, другий – про минуле людства, а третій – про людське тіло. Легко сміятися над цією моделлю, і майже кожен погодиться, що, попри попередні досягнення, нині вона збанкрутувала. Однак ми досі не створили життєздатної альтернативи» [4, с. 326-327].

Для всіх – і хто вчить, хто вчиться і хоче вчитися, добре відомо, що сьогодні найважливішим пріоритетом освітньої діяльності в Україні є підготовка творчої, знаючої особистості, здатної до самонавчання, відповідальності, готовності до майбутнього, адаптації до непередбачених ситуацій, орієнтації в складних викликах життя. У всіх навчальних програмах і планах зазначається, що сучасний учень і студент повинен формувати в собі компетенції, на основі яких виробляються здібності до конкурентоспроможності, цілеспрямованості, самостійного прийняття рішень, розробляти варіанти різних підходів до реалізації плану дії, прогнозування і всебічний аналіз проблемних ситуацій.

Правильні, красиві слова, які давно всі знають, давно всі говорять і до яких всі звикли. І кожного разу, коли їх з натхненням промовляють, здається: ще одне зусилля, і нове покоління молодих, розумних людей, сповнених знань, професійності, компетенцій, почнуть енергійно, по-новому будувати молоду державу Україну і перетворювати світ. Але чи не схоже це на слова Архімеда: «Дайте мені точку опори, і я переверну Землю»? Або слова Р. Декарта: «Дайте мені матерію, і я побудую світ»? Однак Земля залишилася на своєму місці, і світ залишився той самий. Ніхто не ставить під сумнів ні авторитет вченого Архімеда, ні авторитет філософа і математика Р. Декарта. Як і багатьох інших вчених, наукові досягнення яких увійшли в інтелектуальну спадщину людства, основу сучасної культури, науки, освіти. Вони складають фундамент формування людини розумної, відповідної реаліям сьогодення. Викликають сумнів усталені «правильні» слова про завдання, які стоять перед сучасною світою, в силу їх канонічності і за ангажованості.

Дійсно, розум, знання – основа освітньої діяльності. Віра в силу освіченого розуму сформована, як відомо, головним чином філософами епохи Просвітництва. Вона ґрунтувалася на досягненнях науки того періоду, яка довела розумне облаштування природи. На цій підставі філософами-просвітителями було поставлено завдання закласти такі основи моралі, науки і релігії, які б відповідали властивому людині розуму, який повинен вибудувати за аналогією природи розумно облаштоване суспільство. Це привело до просвітницької ідеології, на основі якої сформувалися великі утопії ХІХ століття, зокрема марксизм. В другій половині ХХ століття «просвітницький розум» в передових країнах Заходу втратив своє значення (на те вони й передові). Але наша країна майже до кінця минулого століття перебувала в тотальності впливу марксизму, сформованого на ідеях Просвітництва. Звідси безумовна віра в силу освіти, яка повинна навчити «вічному», «доброму», «розумному».

Вона, ця віра, залишається такою і сьогодні, концептуалізуючись у відому дихотомію: «вчення – світло, невігластво – темрява». Але віра ніколи не дана людині готовою, завершеною, остаточною. Віра – це пошук віри, це «стрибок в невідоме» (К. Барт). Віра парадоксальна, вона повинна збуджувати, тривожити розум, а не вселяти спокій і незворушність. Один із парадоксів віри в тому, що вона не гарантує впевненості, а тільки відкриває шляхи до самої себе, неповторної і різної, породжуючи сумніви і тривогу.

Так само віра в силу розуму, освіченість повинна виходити з їх неоднозначності, в якій поєднується і позитив, і негатив. В свій час французький філософ М. Монтень, міркуючи про переваги людини як розумної істоти, говорить про її «приреченість» на честолюбство, невпевненість, заздрість, жорстокість та інші, далекі від моральних принципів, якості. Він ставить питання: якщо людина вважає себе «володарем світу», то цей «привілей» поширюється лише на «розумних», чи також стосується всіх інших? [2, с. 432, 391].

Загальна система освіти, яка орієнтована на досягнення певного позитиву – творчої, професійної, знаючої, конкурентоздатної і т.д. людини, разом з тим повинна враховувати постійні девіації (відхилення) на цьому шляху. Насамперед, а чи потрібно суспільству, щоб всі були саме такими індивідами? Уявіть, що навколо Вас одні Сократи, Ейнштейни, Білл Гейтси, академіки, винахідники, архітектори тощо? Чи буде таке суспільство дієздатним, спроможним підтримувати свою життєдіяльність?

Ми живемо в епоху, яка цінує тих, хто досяг успіху. Сьогодні вже не так важливо, який ти шлях вибрав: спорт, політика, бізнес, наукова кар'єра, чи ти зубами перетягнув на кілька метрів завантажений вагон, шахрайськими маніпуляціями здобув мільйони, став героєм скандалу, виграв перше місце в конкурсі дурнів, обманув партнера тощо. Головне, що це дало певні дивіденди, на тебе звернули увагу, ти можеш досягнути певного статусу, зайняти відповідну «нішу» в суспільстві. «Посміхайся, і ти досягнеш успіху!», «Тут і тепер!», «На тому стою, але можу інакше!» – одні з головних принципів сучасного життя. І чи потрібно для цього вчити закон Джоуля-Ленца, складнопірядні і складносурядні речення, шукати аргументи на користь еволюційної теорії Дарвіна чи відстоювати «теодицею» Г.Лейбніца?

В такій ситуації постає питання: для чого вчитися? В умовах аграрного суспільства, суперечності між містом і селом відповідь була проста: щоб волам «хвости не крутити». В індустріальну епоху вища освіта стала індульгенцією для переходу до іншої соціальної страти – інтелігенції, стати «начальником». Традиційно життя було розділене на дві взаємодоповнюючі частини: перший період – навчання, за яким, в другому періоді, йшла робота за одержаними знаннями, інформацією та фаховим вмінням. Але сьогодні, коли людство вступило в «суспільство знань», коли трансформуються базові структури життя, поглиблюючи його розривність, ця модель явно застаріла. Передвиборні лозунги кандидатів на вищі посади: «Я гарантую стабільність!» вже не відповідають часу: якщо Ви зберігаєте свою стабільну ідентичність, погляди на світ, минулу систему знань, то вам гарантовано залишитися відсталим «ретродиваком». Власне, це й стало причиною розвалу СРСР: коли світ з середини ХХ століття перейшов до постіндустріальної стадії розвитку, в ньому ще 40 років потому керувалися ідеями ХІХ століття – марксизмом. Якщо індивід хоче залишитися відповідним викликам часу в економічному, культурному, соціальному сенсі, потрібно постійно вчитися, шукати нові ідеї і смисли, переробляти себе, навіть у зрілому віці.

Отже, потрібно вчити не лише для одержання знань, а вчитися бути сучасним, що передбачає своєрідність, унікальність, самостійність, які повині стати нормою. Саме тому батьки і учні шукають нові школи, ліцеї, їдуть вчитися за кордон, розповсюджується приватна освіта, а навчальні заклади пропонують нові спеціальності, професії, навчальні програми, факультативи тощо. Всі зрозуміли, що майбутнє – це не те, що буде потім, не скоро, воно вже наступило, прийшло, і ми дедалі більше змушені мати справу з надрозумними комп'ютерами, «штучним інтелектом», біотехнологіями і нанотехнологіями. Причому вони можуть маніпулювати емоціями і знаннями з надприродною точністю, ставлять перед необхідністю постійно змінювати свою професію, яка взагалі може стати непотрібним. Як варто діяти в ситуації величезного обсягу інформації, яку важко сприйняти й проаналізувати? Щоб вижити в такому світі, досягнути певного комфорту, потрібна висока інтелектуальна «гнучкість», вміння оперувати резервами знань, володіти не надуманими, утопічними, а реальними компетенціями.

Видатний німецький філософ ХХ століття М. Гайдеггер вказував на три виміри часу буття людини: минуле, теперішнє і майбутнє. Минуле виступає як «фактичність»; сьогодення – як «залежність від речей»; майбутнє – як «проект», який визначає наші життєві плани, енергію діяльності. В цьому аспекті плин часу життя йде не від минулого до майбутнього, а навпаки. Все найбільш важливе в людини попереду, а не в минулому, яке вже відбулося. А майбутнє належить тим, хто зуміє поєднати непоєднане, знаходити нові смисли і, таким чином, адаптуватися до «безжальних» викликів все ще не пізнаної природи і непередбачуваного розвитку цивілізації. Іншими словами, все життя людини залежить від того, ким вона хоче стати і чого хоче досягти. На основі цього відбувається вибір професії, системи знань, навчальної програми, факультету, мети життя тощо. Потрібно вчити не тільки тому, що було раніше, напрацьоване мудрими попередниками, але й можливим сценаріям майбутнього, в якому прийдеться жити. Головне в навчанні – не показувати лише «правду» життя, тим більше, що цих «правд» величезна кількість, а створювати новий світ або «перереформатовувати» старий. Для цього потрібні не просто знання, а вміння його використовувати. Адже невміння керувати економікою і технологіями відбувається не від недоліку знань, а відсутності тих людей, які можуть на основі знань і в кризові, і в антикризові часи вирішувати проблеми [3].

В наш час компетентний фахівець той, хто вибирає знання «корисні», потрібні. «Багато знання розуму не навчас», – говорив давньогрецький філософ Геракліт. Термін «корисні знання» використав лауреат Нобелівської премії, виходець з України Саймон Кузнець в 1965 році, які з його точки зору є джерелом економічного зростання. Ключовий феномен сучасної епохи полягає в колосальній кількості знань, якими володіє людство. Нові знання, набуті за останні триста років, привели до безлічі соціальних конфліктів і страждань, але в той же час завдяки своїй корисності забезпечили нам

величезне багатство і безпеку. Вони змінили структуру економічних підприємств, техніку і технології, культуру, домогосподарство, зовнішній вид людей, їх відчуття і тривалість життя, можливості відпочинку і розуміння смислу життя.

Джерела добробуту XX століття лежать в промислових революціях XIX століття, а вони відбулися завдяки інтелектуальним змінам, які принесла епоха Модерну. Відповідно досягнення XXI століття є результатом колосальних досягнень науки, технологій і знання XX століття, які обумовили становлення інформаційного суспільства. В створенні світу, в якому «корисні знання» використовувалися з такою рішучістю і цілеспрямованістю, яких не знало жодне суспільство, і полягає унікальний західний підхід, який породив сучасний матеріальний і культурний світ. Саме ці «корисні знання» відкрили шлях до процвітання. Ті країни, які пішли по цьому шляху, приєдналися до багатства і комфорту, які перевершують уяву. В кінцевому рахунку прагнення до цих благ перетворилося в інтенсивні перегони, хоча вони і не торкнулися всіх. І хоча навіть сьогодні опір і обережність перед технікою і технологіями великі, але сучасний світ інституційно влаштований так, що навіть ті, хто заперечує сучасну техніку або нездатні її освоїти, врешті-решт будуть змушені піти по цьому шляху [1, с. 380-381].

Однак з цього не витікає, що прирощення «корисних знань» веде до безумовного щастя. Нагадаємо мудрого Екклезіяста: «...У великій мудрості багато суму; і хто примножує пізнання – примножує скорботу» (Еккл. 1, 18.). Трагедія Едіпа в тому, що він мав достатньо знань для того, щоб розгадати загадку Сфінкса, але не знав історії свого народження, тому вбив свого батька і одружився на своїй матері («Міф про Едіпа»). Технології дають людям силу, яка дозволяє експлуатувати природу, але не пояснює, для чого вони це роблять. Колізії і суперечності вже нашого, XXI століття показують, що прояви людської «глупоти», про силу якої ще в XVI столітті говорив Еразм Роттердамський, егоїзму, нетолерантності і ворожнечі зовсім не скоротилися разом із розвитком «суспільства знань» і технологічної могутності. Так які знання потрібні і чому варто вчитися?

Проблема «для чого вчитися» ставить ряд інших проблем: «Як вчитися?», «Де вчитися?», «Скільки це коштує?», «Який повинен бути результат навчання?», «Які знання потрібні для майбутнього, яке вже з нами?». І чи не найголовніше: «Хто повинен вчити»? Якщо вихователь сам повинен бути вихованим, то викладач, який готує компетентного учня, студента, фахівця, сам повинен бути компетентним. Інструкціями, правилами, методичними вказівками нову освітню систему не побудуємо. А що в такому випадку? Згадуються слова Епікура: «Метою філософії є пізнання і витікаюча з нього свобода». Отже, свобода вибору, свобода пропозицій, свобода пошуку, що відкриває можливість свободи мислення. А в ньому і полягає, як говорив Б.Паскаль, вся гідність людини. Можливо, це повинно бути «серцем» навчання – мислити, щоб навчитися вчитися?

Література

1. Мокир Дж. Дары Афины / Дж. Мокир – М.: Изд-во Института Гайдара, 2012. – 408 с.
2. Монтень М. Опыты. / М.Монтень. - М.: Наука, 1981. – Кн. 1-2. – 704 с.
3. Спиваковский В.М. Образовательный взрив / В.М.Спиваковский. – К.: Гранд, 2011. – 436 с.
4. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21 століття. / Ю.Н.Харарі. – К.: Форс Україна, 2018. – 416 с.